

Доклад
от теренната работа по проект „Теренно антропологическо изследване
на цариградските българи – етап I”

Клара Михайлова

В периода от 13 до 18 февруари 2011 г. се проведе теренно антроположко изследване в град Истанбул. Обект на изследването бяха православните християни от български произход, които живеят в града. В това проучване взеха участие общо осем студенти от департамент „Антропология” под ръководството на доц. д-р Магдалена Елчинова. Целта на проекта беше да установим как живеят българите християни в Истанбул, как са успели да се съхранят като общност, да разберем тяхното родословие, значението на религията и социалния живот, който те водят. Преди да тръгнем на път, на студентите ни беше възложена задача да намерим и прочетем всичко, което пише за тези хора. Всеки един търсеше информация предимно от интернет, книги и познати. Това беше първата стъпка в работата ни по проекта – набиране на информация за цариградските българи. За жалост, се оказа, че в интернет пространството информацията за интересуващата ни общност не е много богата. Публикуваните книги ни ориентираха донякъде само исторически за тези хора, а познатите и телефоните, които ни дадоха, лично на мене не ми свършиха работа. Все пак се ориентирахме за броя на православните християни от български произход в Истанбул - около 450-500 души. Също така прочетохме някои исторически факти за техните светини – „Св. Стефан”, Екзархийския дом и българките гробища. Изготвихме анкети на български език, които щяха да бъдат раздадени на информаторите с цел да се разбере стандартът на живот, значението на религията, знанието за българската история и други факти, които ни интересуват. Преди да заминем, уточнихме кои от нас ще пътуват на терен и кои ще работят само в София и ще търсят материали и информатори в страната. Също така се разбрахме – за улеснение и за по-кратко – да наричаме „цариградски българи”

членовете на тази общност, установила се отпреди век в Истанбул и проповядваща християнската вяра.

На 12.02.2011 г., събота, тръгнахме от софийската централна автогара с автобус към световния мегаполис и най-голям град в Турция – Истанбул. Пътуването продължи около осем часа. Пристигнахме някъде към 18:00 ч. в града, след което се качихме на още един автобус, който ни закара много близо до нашия хотел. Настанихме се в хотела, починахме, разопаковахме багажа и излязохме да се разходим. Планът за следващия ден беше да посетим Екзархийския дом и да присъстваме на неделната литургия в параклиса „Св. Иван Рилски”.

На следващия ден, 13.02., към 10 ч. вече присъствахме на неделната литургия. Автобусът, който бяхме хванали близо до хотела, ни спря точно срещу Екзархийския дом. Единствената сграда, която беше със зелен двор наоколо, беше Екзархията. Позвъняхме на звънец, който беше поставен отвън на улицата и изчакахме да ни отворят вратата. След като ни отвориха, слязохме по едни стълби, край които имаше табла със снимки на български и турски политици, посетили Екзархийския дом и църквата „Св. Стефан” в последните години. Насочихме се към параклиса, от който се чуваше църковната служба. Влязохме в параклиса и наблюдавахме молещите се хора. Службата продължи до 11:30. След като хората взеха нафора от отеца, беше моментът, в който ги заговорихме. Излязохме навън с три жени, които бяха склонни да разговорят с нас. Това бяха г-жа Свобода Шапкарлова (записано интервю с нея), попадията Мария и г-жа Шестакова. След това посетихме музея, из който ни разведе г-н Васил Лиязе - председател на църковното настоятелство. Музеят се намира в старата сграда на българската екзархия. В музея на първия етаж разгледахме кабинета на Екзарх Йосиф, но като цяло в самия музей се съхраняват църковни вещи и утвар. След като приключихме обиколката в музея, бяхме поканени на обяд, който се организира всяка неделя за присъстващите на неделната служба в българския Екзархийски дом. Сред тях, освен цариградските българи, има и немалък брой молдовки, имигранти в Турция. На всеки един от нас ни беше сервиран обяда – на маса, която беше извадена

специално за нас в двора. На друга маса до нашата седяха Васил Лиязе и двама негови приятели. След обяда разговаряхме отново със Свобода и се разбрахме отново да се видим в Екзархийския дом на другия ден в 10 ч. сутринта, за да попълним анкетите.

На 14.02.2011, понеделник, в 10 ч. сутринта се срещнахме отново с г-жа Шапкарова. На тази среща предимно попълвахме подготвените анкети. Преди да пристигне нашият информатор, имахме възможността да видим т. нар. голяма зала в новото крило на Екзархийския дом, която беше предназначена за събирания и чествания на общността. Попадията Мария ни обясни за различни събирания, които се организират в тази зала. Видяхме и кухнята, която беше оборудвана с различни домакински уреди.

Разговорът със Свобода продължи около 2 часа и 20 минути и се проведе в малката зала. Малката зала е предназначена за по-малко хора и там се организират неделните обеди и седмичните срещи на цариградските българи. За жалост обаче, Свобода не можеше да пише много добре на български и затова се наложи ние да попълним анкетите. По време на разговора ни с нея се събраха всички колеги в Екзархийския дом и след като приключихме, попадията Мария предложи да ни заведе до българските гробища. Мястото беше наблизко и затова отидохме пеша. Отне ни около 25 минути да стигнем дотам, а и така имахме възможност да се поразходим из истанбулските улици. Като наближихме мястото, видяхме първо мюсюлманските гробища, които са разположени на огромна площ. След това видяхме табелка за еврейските гробища и най-накрая видяхме и българските, които бяха на отсрещната страна на улицата. Самите гробища са оградени с масивна бетонна стена, върху която има тел, за да пречи да се прескача от улицата към гробищата. Има желязна врата и до нея звънец, на който позвънихме, за да ни отворят да влезем. Вратата я отвори един човек, за който попадията ни каза, че е от сирийски произход. Заедно със семейството си той живее в постройка в двора на гробищата и се грижи за поддръжката и охраняването им. Къщата им е разположена до самата ограда, отляво на желязната входна врата.

Срещу входа на гробищата се намира храмът „Св. Димитър”, в който се четат молитви за покойниците. Храмът е сравнително малък, затова отвън, в самия гробищен двор има отделено помещение за раздаване на храна след погребения. Като цяло в тези гробища са погребани цариградски българи, които основно са родени на територията на географския регион Македония. На голяма част от плочите е посочено къде е бил роден покойникът, като преобладават хора от села като Емборе, Загоричане, Зелениче и Горенци. На мястото преобладават семейни гробници и повечето от тях са добре поддържани.

След като напуснахме мястото, имахме възможност да обиколим из града. Отидохме до площад „Таксим”, който е известен с ресторантите, хотелите и магазините си. След това тръгнахме към Златния рог, като по пътя видяхме кулата Галата. Освен това имахме възможност да пробваме местната кухня, да минем през рибния пазар, египетския пазар, да видим няколко джамии и най-накрая се прибрахме пеша до хотела. Вечерта се събрахме цялата група студенти с преподавателя и всеки от нас записа в общия дневник на групата какво е правил през деня, с кого е разговарял и на какви теми. На следващия ден отново имахме намерение да посетим Екзархийския дом, тъй като някои имаха уговорени срещи с нови информатори.

На 15.02.2011 г., вторник, сутринта отново бяхме в Екзархийския дом. На този ден проведох интервю с Добринка Турудиев (дешифрирано и предадено) в малката зала на Екзархийския дом. Успоредно на моето интервю се провеждаха още три разговора в същата зала. Няколко часа след това се разделихме с една от нашите колежки, която остана да разговаря със старата попадия, която живее от години в отделна пристройка в двора на Екзархията. През това време част от колегите, заедно с преподавателя, отидохме до църквата „Св. Стефан”. Храмът се намира на Златния рог. За жалост обаче минаваше 17:00 ч. и не успяхме да влезем – само отвън имахме възможността да видим и снимаме църквата. Срещу Желязната църква се намира Метохът, за който същия ден разбрахме, че е получено разрешение от общината да бъде ремонтирана фасадата. Така че оставихме

посещението в църквата и разговора със Стефан – човекът, който я поддържа, - за следващия ден. Времето беше студено, през по-голямата част на деня валише дъжд и затова се наложи да вземем превозно средство, за да се приберем в хотела.

За 16.02.2011, сряда, доц. д-р Магдалена Елчинова беше уговорила среща с Генералния консул на Р България в Истанбул. Срещата се състоя в 10:30 ч. в Генералното консулство, което се намира в квартал „Ортакьой”. След като слязохме от автобуса, забелязахме на улицата пред сградата 7-8 души, които чакаха да влязат в консулството. След като подминахме главния вход, се озовахме пред един страничен вход и позвънихме на звънеца. След като разбраха кои сме, ни пуснаха да влезем в двора на консулството. Всичко беше зелено, имаше дървета наоколо, очертани пътеки и две основни сгради. В двора се веят българското знаме и флагът на Европейския съюз. От една от сградите излезе жена, която ни посрещна и ни накара да изчакаме около пет минути, докато се освободи консултът. Поканиха ни да се качим на горния етаж, където се намира кабинетът на Евгений Генов, генерален консул на България в Истанбул. Самият кабинет е разделен на две – от помещението, в което седи секретарката му, се влиза в офиса на консула. Седнахме на кожена мебел, предложиха ни кафе или чай и нашият разговор с консула започна. На разговора присъстваше и отговорникът за връзка с българските граждани в Истанбул. Разговорът съдържаеше следните теми: дейност на Генералното консулство, организирани събития за общността, процес за придобиване на българско гражданство, информация за цариградските българи в Истанбул – живот и социален статус, българските светини, частни имоти на цариградските българи и процес на връщането им, изпратени пари от българската държава за цариградската българска общност, както и контакти на посолството с изселниците от 1989 г. Информацията и отношението, които получихме, бяха чудесни, хората бяха много любезни, подариха ни книга за българските светини в Цариград и ни предложиха да ни закарат с дипломатическа кола близо до хотела. Също така, получихме визитка на генералният консул и ни обещаха да оказат съдействие за проекта.

След като приключихме срещата в консулството, шофьорът на консула ни закара до пазара „Капалъ чарши“, където ни чакаха две колежки. Хапнахме в едно заведение в непосредствена близост до пазара и тръгнахме аз и още две колежки към църквата „Св. Стефан“ и Метоха. След като влязохме в самия храм, се огледахме и потърсихме двама мъже, които знаехме, че ще можем да открием. Единият от тях беше, гореспоменатият Стефан, а другият – Климент, който беше извършил вътрешния ремонт на Метоха и е съпруг на една от жените от дружество „Радост“. Първоначално една от колежките заговори Климент, тъй като тя два дена преди това беше провела интервю с жена му, а в последствие аз и другата колежка проведохме кратък разговор със Стефан. Стефан ни разказа малко за живота си - къде и с кого живее, за семейството си, след което ни разказа за самата църква, за празниците, които се честват в нея, за иконите и като цяло ни даде информация за българската общност в Истанбул (с какво са се занимавали преди и сега). Разгледахме сувенирите, които се продаваха в самата църква – като и купихме някои подаръци за близки и роднини. Точно когато тръгнахме да излизаме от църквата, Климент ни предложи да ни заведе в Метоха и ние с удоволствие приехме това предложение.

Както казах по горе, Метохът се намира точно срещу „Св. Стефан“ и е ремонтиран наскоро отвътре. След като влезнахме вътре, открихме ремонтирано и боядисано помещение, което следваше да служи в едната стая за музей, а в другата – за кабинет за срещи на хора, дошли от България. На втория етаж в същата сграда разбрахме, че се планира да бъде етаж със стаи за туристи от България, които могат да останат да нощуват там. Освен това на третия етаж се очертава да има кафе-сладкарница за българи, дошли да посетят „Св. Стефан“. В момента на посещението ни само се чакаше разрешение от местните власти, за да започне ремонтът по фасадата и до една година, според Климент, може би ще бъде достъпно за туристи.

След обиколката в Метоха Климент ни заведе в едно близко кафе да ни почерпи с вкусен турски чай и грис халва. Продължихме да си говорим в

заведението, той ни обясняваше за семейството си, за българите в града и сина си и за дейността на жена му. Поприказвахме си 30 минути и след това поехме обратно към хотела. По пътя минахме покрай Босфора и решихме да се качим на туристически кораб. Имахме възможността да се разходим и да видим други квартали на Истанбул – тези, които се намират покрай Босфора. Разходката продължи час и поливна, след което се прибрахме към хотела. Отново в хотела имаме среща с останалата част от групата и трябваше всеки един да запише какво е правил през деня в общият дневник. Освен това дискутирахме какво ни предстои за следващия, последен ден от предстоя ни.

17.02.2011 г., четвъртък, последен ден от предстоя ни в Турция. Имахме уговорена среща с Димитър Атанасов, представител на Българската и Вселенската патриаршия. Срещата с г-н Атанасов се проведе в неговия офис, който се намира близо до пл. ”Таксим” (дешифрирано интервю). Разговорът с него не беше много дълъг, но получихме информация за семейството му и за дейността, която извършва за българската общност в Истанбул. След като приключихме срещата с Димитър Атанасов, имаме възможност да се поразходим из търговските улици на града.

След като приключи нашето пътуване до Турция, имаме време да анализираме и да премислим видяното в Истанбул и, по-конкретно, нещата свързани с българската православна общност, установила се там. Имахме възможността да говорим с много от хората от тази общност и да разберем за живота им. Аз лично проведох три интервюта, а присъствах на повече и ще се опитам да сравня отговорите, които получих от информаторите. Първо ще отбележа, че всички хора, с които разговарях, са родени в Истанбул, като най-възрастният сред тях е роден през 1927 г. Броят на цариградските българи намалява през годините, споделят информаторите. Голяма част от така наречените цариградски българи са над средната възраст и сред тях преобладават по-възрастните хора. Информаторите, с които разговарях, потвърдиха това и го обясниха с факта, че много от младите хора заминават извън страната, за да следват и да работят и така постепенно се установяват извън Турция. Също така, от пръв

поглед се наблюдава слабо знание на български език, особено сред по-младите. Но съществува силно желание у тях да се съхрани и предаде българският език и на внуците. Успях да говоря с представители на две различни поколения, с около 50 години разлика помежду им, при които по-възрастните владеят по-добър български език, отколкото младата жена. Това сравнение е между Добринка Турудиев, родена през 1969 г., Свобода Шапкарлова, родена през 1942 г. и родения през 1927 г. Димитър Атанасов. Българският език, който се говори от българската цариградска общност, е смесен с македонски диалект, поради това, че роднините на тези хора са дошли оттам. Пример за такъв случай са г-жа Шапкарлова и г-н Атанасов, които споделиха, че родителите им са дошли едно време от Македония. Интересно беше, когато проведохме първото интервю с г-жа Шапкарлова – тя често пъти заменяше Македония с България и обратното, което малко ни обърка в началото. Но пък от друга страна, говори за доброто отношение към двете държави. При въпроса от анкетите за определяне на социалния статус и тримата информатори посочиха отговора „по-скоро среден”. Този отговор произлиза от това, че самите хора отговарят от гледна точка на турското общество, в което има много богати и заможни прослойки. Ако сравним състоянието на цариградските българи със стандарта, при който живеят хората в България, този отговор нямаше да е същият. Факт е, че всички живеят в собствено жилище и разполагат с допълнителна къща на Принцовите острови, по-възрастните разполагат с наследствени имоти и всяко едно домакинство разполага с поне едно превозно средство (според данните от раздадените анкети). Наблюдава се едно развитие в длъжностните места, които са заемали българите в Истанбул някога и сега. Например, едно време българите са се занимавали предимно с млекоарство, докато сега повечето от тях развиват частен бизнес. И до ден днешен не са имали възможност да работят на държавна работа, въпреки че повечето от тях имат турско гражданство. В повечето случаи жените са домакини (някои от тях като Свобода Шапкарлова никога не са работили), а мъжете са тези, които работят. Други жени са работили, преди да забременеят и след това са спрели – като Добринка Турудиев.

.....

Относно образованието, сред по-старото поколение преобладава средното образование, случаят на г-н Атанасов е по-скоро изключение. Може би той е сред малкото, които за неговото време са следвали в чужбина. За разлика от тази тенденция, при младите цариградски българи и подрастващи деца в български семейства, може да се каже, че повечето от тези деца следват в елитни езикови колежи. Пример за такива случаи са внуците на г-жа Шапкарлова и дъщерята на Добринка Турудиев. Освен доброто образование и богатото знание на няколко езика, което получават децата в тези училища, родителите се радват на това, че турците, които учат там, не са от бедни семейства и са добре възпитани. Въпреки че двете жени, с които разговарях, споделят, че нямат проблем с турците и че тях „не ги закачат”, според мене изборът им тяхното дете да учи в „по-престижно” училище има общо с това, че българите пазят своите деца от местните и отново сочи за добра финансова позиция.

Отношението на общността спрямо турците си пролича най-силно в отговорите на въпросите, засягащи смесените бракове. Свобода Шапкарлова е горда и се радва, че нейните деца са сключили брак с християни – за нея това е най-важното. Относно Добринка, нейната дъщеря е 20-годишна и много би се радвала тя да се ожени за българин, въпреки че в момента в Турция няма много българи. В отговорите и на двете жени откриваме единодушието за вярата, която е най-значимият елемент, съхраняващ българската общност в Истанбул. Наличието на „Св. Стефан”, Екзархийския дом и българските гробища, които се поддържат от цариградската общност, показват колко ценни и скъпи са тези светини за тях. Първо, да посочим неделната литургия, на която всяка неделя присъстват в параклиса „Св. Иван Рилски” в двора на Екзархийския дом. След това следва „Св. Стефан” – храмът, който е построен през XIX век, и българските гробища в Истанбул. Всички тези свети места запазват идентичността на цариградските българи. Мястото на религиозната принадлежност е много важно и много от тях се стараят да ги запазят. Наблюдават се по-малко смесени бракове с хора с друга религиозна принадлежност, въпреки че има изключения. По време на престоя ни в

Истанбул се сблъскахме с един такъв случай на млада жена от български произход, която се е омъжила за турчин, който впоследствие сменил своята вяра. В миналото цариградските българи споделиха, че е било по-лесно да се сключват бракове в общността, но за жалост сега младите не са достатъчно, за да се женят помежду си. Затова при неизбежните смесени бракове роднините предпочитат партньорът да е християнин, макар и от различна етническа група. Освен това, поради малкия брой цариградски българи, повечето от тях имат роднински връзки помежду си – което е още една пречка за сключването на бракове между младите. В днешни дни много малко от цариградските българи имат българско гражданство, поради това че лесно преминават границата и посещават България. Факт е, че много бавно се издава такова гражданство и това ги кара да го отлагат във времето.

Информаторите споделят, че често посещават България, защото имат роднини, които живеят там. Роднините живеят предимно в по-големите градове като София, Варна и Пловдив, и така цариградските българи посещават задължително един път в годината България. Знанията им за българската история и паметниците на културата не са големи, поради това, че в училище са учили история на Турция. По-възрастните като Свобода Шапкарова и Димитър Атанасов имат спомени и знания за комунистическия режим у нас преди 1989 г., но тези знания се градят на спомени и изживяни моменти в страната. Всички от общността се интересуват от днешна България, от политиката и икономиката на страната. Информацията е достъпна до тях чрез български вестници, интернет и българска телевизия. Също така получават информация и от роднини в България.

Като заключение може да се каже, че цариградската българска общност се идентифицира с българската държава и се интересува от развитието ѝ. Много силно присъствие в техния живот има религията, която съхранява и обединява общността. Съвместната организация и честването на християнските празници поддържа добрите отношения между тях. Освен това, те се чувстват българи и се гордеят с това. На посещение в Екзархийския дом и в останалите светини идват български депутати и други представители на елита. Общността предава на децата и внуците

си българската култура и имат силното желание това да се съхрани занапред. Цариградските българи образуват интелигентна и сравнително заможна прослойка в турското общество. Не се чувстват отблъснати от турците, даже напротив, местните им помагат за съхраняването на българските светини с това, че им дават възможност за реставрацията им. Съществуват добри отношения между местните власти и цариградските българи, те се чувстват закриляни. Свободно изповядват своята вяра и живеят съвместно с турското общество. Не противоречат на местните закони, напротив, смятат, че държавата, в която живеят, е много добре уредена.